

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 628.13:39(497.4-12)(091)
prejeto: 19. 1. 2007

Eda Belingar

univ. dipl. etnologinja in prof. sociologije, konservatorska svetovalka, ZVKDS, OE Nova Gorica,
Delpinova 16, SI-5000 Nova Gorica
e-pošta: eda.belingar-zvkds@siol.net

Voda v življenju Kobjeglavcev in Tupelčanov

IZVLEČEK

V prispevku so predstavljeni načini zbiranja, zadrževanja in rabe deževnice, edine razpoložljive vode v kraških vaseh Kobjeglava in Tupelče, ter odnos ljudi do te dobrine. Pri tem so bili uporabljeni nekateri arhivski viri, lastna opažanja ob terenskem delu konec leta 2006 ter informacije, pridobljene z ustnimi viri. Opisane so oblike zadrževanja vode tako pitne kot za druge potrebe gospodinjstva in napajanja živine, od prvobitnih pa vse do različnih tipov vodnjakov, ki predstavljajo najbolj dovršeno obliko hrambe vode pred napeljavo vodovoda leta 1988.

KLJUČNE BESEDE

Kobjeglava, Tupelče, vodni zbiralniki, luže, lokve, kali, vodnjaki

SUMMARY

WATER IN THE LIFE OF PEOPLE OF KOBJEGLAVA AND TUPELČE

Presented in the contribution are methods of accumulation, storage and use of rainwater, the only available water in the Karst villages of Kobjeglava and Tupelče, and the relation of the people to this good. Used for the presentation were some archival sources, own observations during fieldwork at the end of 2006 and information acquired by verbal sources. Described are forms of storage of drinking water and water for other needs of the household and for watering cattle, from primeval to different types of wells, which present the most sophisticated form of preservation of water beforehand the aqueduct in 1988.

KEY WORDS

Kobjeglava, Tupelče, water reservoirs, pools, ponds, wells

Uvod

Ko se iz doline Branice povzpemo na kraško planoto, zamejeno z Vipavsko in Soško dolino, Brkini in Tržaškim zalivom, zagledamo na osončeni strani griča, ki ga domačini kličejo Turn, v terase razvrščene nekdanje kmečke hiše Štanjela. Na spodnjem trgu, nedaleč od kapelice, se odcepi cesta proti Komnu in prav kmalu smo v Tupelčah, manjši vasi, ki se z novjšimi pozidavami stika s Kobjeglavo,¹ na rahlo vzpenjajočem se svetu zgrajeno gručasto vasjo z baročno predelano župnijsko cerkvijo sv. Mihaela.² Vasi sta obdani na severu in vzhodu s položnimi pobočji Srednjega, Tolskega in Krajnega vrha in globokimi vrtačami ter nižjo Jelenco na južni strani.

Čeravno je padavinska voda tista, zaradi katere

kras obstaja in ga je kot takega tudi izoblikovala, ob omembi besede kras³ najprej pomislimo na kamnito goličavo,⁴ kjer primanjkuje zemlje in ni površinskih voda. "Suša je torej navadna prikazen na Krasu vsako poletje. Suho vreme nastopi navadno že aprila meseca, večkrat celo že marca, in traja do septembra, izvemši nekaj ploh v avgustu."⁵ Tudi v krajih, kjer je bilo vode v izobilju, so v preteklosti ljudje do nje vedno imeli spoštljiv odnos. Prav posebej pa so na to dragocenost pazili na Krasu. Seveda v Kobjeglavi in Tupelčah niso bili nobena izjema. "Vodo smo zmeraj *šacalf*⁶ bolj kot vino," povedo.

Načini zbiranja in zadrževanja vode

Deževnico, edino vodo, ki je sama prišla k hiši in ki je omogočala preživetje, so ljudje predvsem v krajih, kjer je bilo pomanjkanje površinskih voda, skušali z vso skrbjo zadržati in ohraniti. V ta namen so v prvi vrsti izkoristili naravne danosti domačega okolja. Pri tem so bili v preteklosti gotovo tudi v obravnavanih dveh vaseh pogosti prizori, kot ga je Albin Kjuder zapisal o dutoveljskem kalu, uničenem že leta 1900.⁷ "Voda je bila umazana, na vrhu zelena. Marija Lojzova je prala na koncu kala otročjo umazanijo, prav tam pa je jemala vodo za polento." To potrjuje tudi zapis v opombe poročila o stanju voda Kobjeglavskega županstva Okrajnemu glavarstvu v Sežani iz leta 1908,⁸ kjer je za Tupelče navedeno, da ljudje v primeru suše uživajo vodo tudi iz napajališč, ki pa je zlasti v času suše ali ploh v poletnem času bolj podobna gnojnici kot vodi. Tudi kasneje se je primerilo, da se je vodo vzelo tam, kjer je pač bila. "Otroci smo pili tam, kjer živina – v kalih."⁹

V Kobjeglavi in Tupelčah je vedenje o prvobitnih oblikah zadrževanja vode ohranjeno tako v

¹ Kobjeglava in Tupelče tvorita danes istoimensko vaško skupnost, ki sodi v občino Komen, nastalo 1995 z razdelitvijo občine Sežana na štiri nove občine. Vse do leta 1955, ko je bil del takratne občine Sežana, formirane z zakonom iz leta 1952, ki je uveljavil upravno razdelitev na mesta, okraje in občine, dodeljen okraju Koper, sta Kobjeglava in Tupelče sodili v okvir Goriške, sicer v različnih obdobjih predstavljajoče tako različni teritorialni kot politično-upravni pojem. Kras je bil del Goriške že leta 1001, ko je ta obstajala kot posebna dežela in se po goriških grofih imenovala goriška grofija. Po izumrtju goriških grofov 1500 prevzamejo goriško deželo Habzburžani, z nastopom absolutizma in centralizma, ki sta ga izvajala Marija Terezija in Jožef II, pa se začnejo upravne reorganizacije, ki trajajo vse do marčne revolucije 1848. Navkljub vsem reorganizacijam pa je bila Goriška upoštevana kot celota. Leta 1754 je Marija Terezija ponovno priključila Gradiško h Goriški, nastala je poknežena grofija Goriško-Gradiška, dežela pa razdeljena na dve kresiji, Goriško in Gradiško. Po letu 1848 se prične v Avstriji obdobje moderne upravne organizacije države s poudarjenimi elementi lokalne samouprave. Goriška, združena z Gradiško, postane avtonomna dežela avstrijske monarhije. Upravna organizacija je doživela kar nekaj zaporednih reorganizacij, po letu 1868 pa se ustalila in trajala do razpada Avstro-Ogrske leta 1918. Goriška dežela je bila po tej ureditvi upravno razdeljena na politične okraje, ti pa na manjše sodne okraje. Občina Kobjeglava, ki je obsegala vasi Kobjeglava in Tupelče, je sodila v sodni okraj Komen v okviru Sežanskega političnega okraja. Na čelu političnega okraja je bil glavar, ki ni bil odvisen od deželnih organov, ampak neposredno podrejen cesarsko-kraljevemu namestniku v Trstu. Italijani so po priključitvi Primorske Goriško organizirali kot provinco, leta 1923 pa jo ukinili in razdelili med Istro, Tržaško in Furlansko provinco. K slednji so priključili vso staro Goriško. Leta 1927 je bila Goriška provinca spet ustanovljena. Obsegala je ozemlje bivše avstrijske Goriške, ki so ji priključili še Idrijo in Vipavo, odvzeli pa Sežano in Tržič. V provinco sta bila v okviru komenskega Krasa vključena tudi Kobjeglava in Tupelče. Ta ureditev je trajala do kapitulacije Italije 1943. Leta 1948 je bila ustanovljena Goriška oblast, ki je trajala do 1951 in je obsegala okraje Gorica, Idrija, Ilirska Bistrica, Postojna, Sežana in Tolmin (Vidmar, *Goriška, Dežela, provinca, okraj, pokrajina*).

² Cerkev, prezidana 1717, je bila 1758 podružnica vikariata v Štanjelu. Kaplanija je bila ustanovljena 1790, župnija pa obstaja od leta 1936 (Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 142).

³ Po definiciji iz Geografskega terminološkega slovarja, je kras "ozemlje s kraškimi vodnim odtokom in korozijo lahkotopnih karbonatnih kamnin, za katero so značilni kraški procesi, pojavi in oblike" (*Geografski*, str. 187).

⁴ Eno izmed ljudskih razlag ali "pravljico" o nastanku Krasa, kot jo sam imenuje, je zapisal tudi Simon Rutar: "Ko je bil Bog svet ustvaril, ostal mu je še velikanski kup kamenja, o katerem dobrohotni stvaritelj ni vedel, kaj bi z njim počel. Pride mu na misel, v morje zagnati ga, češ tam ne bode moglo nikomur na poti biti. Spravi je torej v velikansko vrečo ter je zažene po bliskovo čez suho zemljo proti morju. Hudoba pa, ki je hotela stvaritelju pokvariti vse dobre stvore, naredila je luknjo v velikansko vrečo ravno predno je imela do morja prileteti. Kamenje se je hipoma izsulo iz vreče in tako je nastal puščoben, kamenit 'Kras'" (Rutar, *Poknežena grofija*, str. 114, 115).

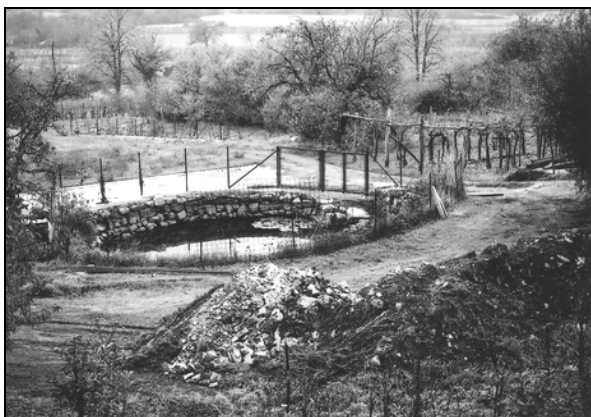
⁵ Rutar, *Poknežena grofija*, str. 38.

⁶ Schätzen (nem.) = ceniti, čislati, spoštovati.

⁷ Kjuder, *Zgodovinski mozaik*, str. 191.

⁸ SI PAK, KP 633, šk. 473, Preskrba z vodo 1871–1914, dopis št. 399, 19. 9. 1908.

⁹ Franc Ščuka, Kobjeglava 60, Ščukavi.

Lokva. Po delu notranjega oboda so speljane večje kamnite škrle, ki so služile kot stopnice za dostop do vode, ko se je gladina znižala (Foto: Eda Belingar, 2006.)

izročilu kot v spominu domačinov. Evgen Ostrovska, Jurjev, Kobjeglava 4, ve povedati, da se je ob robu njihovega dvorišča nahajal nekakšen odprt plitvejši zbiralnik okroglega tlorisa s stopnicami po notranjem obodu, ki so mu njegovi predniki rekli *uosounik*. Z notranje strani je bil obzidan s kamni in z zunanje zadelan z ilovico. Ohranil se je do let pred prvo svetovno vojno, ko so na njegovem mestu začeli kopati vodnjak. Podobne izvedbe, le kvadratnega tlorisa, je bil zbiralnik pri Petrečih, danes Kobjeglava 62. Rekli so mu kar *lūža*, čeprav je bil pozidan z vseh štirih strani. Ohranil se je še vse do konca 70. let prejšnjega stoletja, ko so ga domači poglobili, vstavili salonitno cev večjega premera in v njo se je potem stekala deževnica.

V kotanji pod vasjo se nahaja *lokva*, globlji zbiralnik kakih 5 metrov širokega premera. Zidana je iz lokalnega kamna in zadelana z ilom. Voda v *lokvo* se steka s pobočja, napaja pa jo tudi voda, za katero ljudje na vasi pravijo, da je izvorna. Tudi ob največjih sušah se je v *lokvo* čez noč nateklo toliko vode, da je zadoščala za potrebe okoliških domačij. Tja so hodili po vodo za živino, žganje-kuho, pranje, včasih pa so prali kar tam.

Še ena lokev, *ta manjša lokva*, se nahaja za novo hišo Gašpinavih, Kobjeglava 50 a. Voda se je v njo stekala z bližnjega brega, pa tudi z vasi. Tupelče imajo svojo *lokvico* nad vasjo, v Berinščah.

Pred zgraditvijo skupnih vaških, pravzaprav občinskih vodnjakov, *komünskih štirn*, ki sta bili v Kobjeglavi na prelomu 19. in 20. stoletja zgrajeni dve, v Tupelčah pa ena, so ob pomanjkanju dežja hodili po vodo tudi v dolino Raše in Branice. "Se je vedelo, da je tam voda, se je šlo pogledat in vprašat, saj je imel vsak izvir svojega gospodarja, potem pa iskat".¹⁰ Sedanje generacije imajo to

ohranjeno v spominu le še po pripovedovanju staršev in starih staršev. Ker gre za precej oddaljene parcele, so se tja odpeljali z vozom, v katerega so vpregli vola, na voz pa naložili prazne vinske sode, te pa napolnili z vodo iz reke Branice. Ob sušah so šli tudi do Kosovelj, kjer je bila južno od vasi lokev s pitno vodo.¹¹ V Kosoveljah so leta 1898 na Križadi zgradili zbiralnik kapnice, v katerega so kasneje napeljali tudi vodo iz vodovoda, zgrajenega 1916¹² za vojaške potrebe. Lojzka Grmek¹³ se spomni zgodbe o stari Reharci, ki naj bi šla s škafofom po vodo v Kosovelje. S sabo je gnala tudi živino. Ko se je vračala, je blizu Kobjeglave utrujena legla, odložila škafof na tla, a krava ji je spila vso vodo, tako da je bil ves trud tistega dne zaman.

Gradnja vodnjakov na domačijah

Čistejšo vodo, pa tudi manjše izgube le-te so omogočali zaprti zbiralniki, vodnjaki. Lasten vodnjak ali *štirno* so imele pred drugo svetovno vojno le redke, bogatejše domačije,¹⁴ kar ni v slovenskem prostoru nikakršna redkost.¹⁵ Kdor ni imel vodnjaka doma in ob sušah, ko je vode v domačem vodnjaku zmanjkalo, je šel do sosedov. "Kamor sem mogla, sem šla prosit. Posebno ko je bila suša, niso vsi lepo gledali, odrekel pa ni nobeden."¹⁶

Vedenje o gradnji vodnjakov je v obeh vaseh še živo, saj je bila večina vodnjakov narejena po drugi svetovni vojni, v šestdesetih in sedemdesetih letih, ko je spremenjeni način življenja zahteval

¹¹ *Krajevni leksikon*, str. 317.

¹² Prav tam, str. 317.

¹³ Lojzka Grmek, Kobjeglava, Čotni.

¹⁴ V odgovoru županstva Kobjeglava na odlok c. kr. okrajnega glavarstva v Sežani s št. 11067 z dne 10. 9. 1908 so navedeni podatki o izkazu pitnih voda in napajališč v občini Kobjeglava, ki je obsegala Kobjeglavo in Tupelče. Tako je za Kobjeglavo navedeno, da ima 440 prebivalcev, 1 občinski vodnjak s filtrom, ki drži približno 1200 hl, 17 zasebnih vodnjakov brez filtra z dovodnimi cevmi iz kovine ter 2 navadni mlaki, neusahljivi. Tupelče so tedaj imele 108 prebivalcev, ki so razpolagali s 4 zasebnimi vodnjaki brez filtra z dovodnimi cevmi iz kovine, navadni mlaki, ki pa sta bili usahljivi, sta bili dve. C. kr. namestniški svetnik, ki je podatke zbiral, z odgovori ni bil zadovoljen in je zahteval dopolnitev podatkov, in sicer: navesti približno množino vode v času suše posebej v Tupelčah in posebej v Kobjeglavi (navedena skupna količina za oba kraja je bila okoli 300 hl), kar velja tudi za napajališča, in v rubriki 11 navesti, ali so vodnjaki vsakomur pristopni ali ne, oziroma navesti število tistih, ki so vsakomur pristopni (za oba kraja je bilo navedeno 7 vodnjakov, pristopnih vsakomur ter v pripombah pripis, da so zasebni vodnjaki v občini Kobjeglava z vasjo Tupelče v času suše večinoma prazni). Potrebne podatke je ustno podal župan na c. kr. glavarstvu dne 12. 10. 1908. (SI PAK, KP 633, šk. 473, Preskrba z vodo 1871-1914, dopis št. 399, 19. 9. 1908).

¹⁵ Gorazd Makarovič navaja, da je bila še v prvi tretjini 20. stoletja večina kmetij brez lastnih vodnjakov (Makarovič, *Slovenska ljudska*, str. 114).

¹⁶ Lučana Grmek, Kobjeglava 68, Girni.

¹⁰ Herman Grmek, Kobjeglava 68, Girni.

vedno večje količine vode za vsakdanje potrebe. Vedno več vode se je porabilo za osebno higieno, pojavili so se pralni stroji. Odrasli so se zaposlili, otroci so redno obiskovali pouk, zato ni imel živine kdo pasti. Ta je ostajala doma in jo je bilo potrebno tu napojiti. "Tudi najbolj revni so imeli po enega vola in kravo, šest glav in več v štali pa ni bila nobena redkost tudi še po drugi svetovni vojni. Ob tem je treba računati, da je srednje težak vol spil vsaj 50 litrov vode na dan."¹⁷ "K hiši sem prišel za zeta in zadolžen sem bil za vodo, ki smo jo hodili iskat v občinsko štirno na Goricah. Po vodo sem moral, najsi sem bil truden, naj je bila burja ali mrz. Pa sem preštudiral in se odločil narediti štirno doma. Domači so bili z mojo odločitvijo zadovoljni, a jih je skrbelo, kdo bo delal in koliko bo vse skupaj stalo."¹⁸ Če je bilo le mogoče, so vodnjake, ki so jih delali po drugi svetovni vojni, začeli kopati na svetu blizu domačije, ki je bil nekoliko dvignjen, tako da je voda tekla v hišo zaradi prostega pada. "Do zdaj sem jo jaz nosil, zdaj naj pa sama priteče."¹⁹

Praviloma so eno pipo namestili v kuhinjo, drugo pa na dvoriščni zid hiše ali štale. Vodnjaki, ki so bili na domačijah pred zadnjo vojno, so postavljeni ob robu dvorišča pred stanovanjsko hišo, tako da ni bil v napoto, pa še pot vode po žlebovih s strehe do vodnjaka je bila krajša.

Vodnjaki so sestavljeni iz podzemnega dela, vodnega zbiralnika, cisterne, vkopane v tla ter nadzemnega dela, oklepa ali *šapa*. Cisterne so navadne zbiralne. V Kobjeglavi in Tupelčah tako celoten vodnjak kot podzemni zbiralnik imenujejo *štirna*.

Marsikje so za vodnjak zakopali tam, kjer je že bila kakšna naravna kotanja. Izkoristili so tudi prostor, kjer je bila taka kotanja v preteklosti že izkoriščena za kakšen drug namen. Tako so poglobili prostor na mestu zrušene kleti, drugje *japnce*, jame, v kateri so gasili apno. Pri gradnji so sodelovale cele družine, tudi otroci. "Če neseš en kamen, je eden manj", so rekli starši. Pomagali so si tudi sosedje med sabo. Najprej so ročno očistili zemljo s površine, a se je prav kmalu pokazala živa skala. Le v enem primeru se gospodar spominja, da mu je oče povedal, da sta bili na mestu, kjer so zakopali v zemljo za cisterno, dva samca, večji skali, ostalo pa sama zemlja. Izkopani material so napolnili v nečke in ga odnesli do kakšne luknje na domačiji, ki jo je bilo potrebno zapolniti ali izravnati. Kopali so večinoma pozimi, ko ni bilo drugega dela. Kresali so s špicami toliko časa, dokler ni bila izkopana dovolj velika luknja, ki je služila za cisterno vodnjaka. Pomagali so si tudi z železnimi zagozdami, *knjurami*, po katerih so tolkli

z *macolo*, večjim kladivom. Po vojni so si delo olajšali z miniranjem. Gospodar je v skalo navrtal luknje s kompresorjem, potem je prišla vrsta na minerca, usposobljenega delavca podjetja Kraški zidar iz Sežane, ki je nastavljal mine v vrtine. Domači so to založili z *borovno*, borovimi vejami in *šfelerji*, odsluženimi železniškimi pragovi, da ob razstrelitvi ni nosilo kamenja naokrog. Paziti so morali, da ne pride do poškodb, saj se je za vodnjak vedno kopalo zraven hiše. Pred drugo vojno so nekakšne enostavne mine delali sami. Pobrali so *pulfer*, smodnik iz streliva, ki je ostalo po prvi svetovni vojni in to prižgali, da je nekoliko razgnalo skale. *Grobljo*, drobir, je bilo potrebno ročno očistiti in speljati stran. Na Zavrhek, kjer je bil nekakšen odpad, so peljali večje kose, drobnejše kamenje pa so posuli po poteh. Ko je bila luknja čista, se je zamešalo cementno malto. Notranjost valjaste cisterne so opazili in podprli s količki ter zabetonirali. Marsikje so za to poklicali zidarskega mojstra, ki je bil več del s cementom, saj niso hoteli tvegati, da bi cisterna puščala ali bila voda oporečna. Zaupanja vreden je bil rajnki Franc Ivank iz Tomačevice, ki je bil zidar v Ameriki je bil za taka dela prav pripraven.

Tudi nadzemni del vodnjaka, *šap*, je zidan ali betonski in gladko ometan, za razliko od najstarej-

Leta 1971 narejena štirna Krneljevih, Kobjeglava 22 (Foto: Eda Belingar, 2006).

¹⁷ Herman Grmek, Kobjeglava 68, Girni.

¹⁸ Albin Fabjan, Kobjeglava 12, Šuštarčni.

¹⁹ Ludvik Grmek, Kobjeglava 25, Krfcljevi.

ših v vasi kvadratnega tlorisa in enostavne izvedbe. Šap so zidali domači. Pri Boginavih, Kobjeglava 48, so dela zaupali zidarju iz Pliskovice, ki je zidal tudi cisterno in je šapo mojstrsko dovršil in datiral v ometu 1951. Pri starejših se vrh oklepa zaključil s kamnitim obročem, sestavljenim iz več kosov.

Zanimiva je zgodba Jurjeve štirne z domačije Kobjeglava 4. Tik pred prvo vojno je nono sedanjega lastnika Evgena Ostrouške naročil izdelavo kamnitega šapa kamnoseku v Koprivi, za kar naj bi bile izdelane tudi skice, ki pa so se izgubile. Vojna je izdelavo zaustavila, družina je šla v begunstvo, nono pa se je iz nje vrnil kot invalid in investicije ni več zmogel. Na mesto že izkopenega zbiralnika so postavili betonski oklep, ki je med vojno služil potrebam vojske.²⁰

"Stare" cisterne, izkopane pred prvo svetovno vojno, so zidane iz lokalnega, lepo obdelanega kamna. Prostor med kamni in naravno luknjo so zadelali z ilovico, *ilom*, ki so ga dobili v bližini vasi. "Ko smo kopali za njivo, smo naleteli na ilo. Bilo je za domačo rabo. Če so ga rabili sosedje, so morali vprašati."²¹ Vrh je obokan, *velban*. V primerih, ko je obok segal čez nivo terena, so višinsko razliko izravnavali s podestom, eno ali dvema vrstama krožnih stopnic, na katere je postavljen šap. Za najstarejšo *štirno* v Kobjeglavi velja Orlova, danes Kobjeglava 19.

Šap je zidan iz neobdelanega lokalnega kamna pravilnejših oblik in apneno malto kakih 70 cm visoko, okroglega tlorisa, zaključuje pa se s kamnitim obročem iz štirih kosov. Zidan oklep so ometali, da je bil trajnejši. Obroč ni imel le okrasne funkcije, pač pa je tudi preprečeval vodi, da bi iz-

Štirna Orlovih, ki pobira vodo s streh gospodarskih poslopij (Foto: Eda Belingar, 2006).

²⁰ Mitja Močnik poroča o ohranjenem vodnem zbiralniku na območju Kobjeglave, kjer je avstro-ogrška armada nameščala svoje enote (Močnik, *Komenski Kras*, str. 114). Po pripovedovanju domačinov naj bi to bilo v borovcih v smeri proti Lukovcu in tam naj bi Jurjevi dobili šap.

²¹ Stojan Grmek, Kobjeglava 16, Očarjevi.

pirala malto med kamni in je predstavljal čvrstejšo oporo za vleko vrvi ali verige ob kalanju. Vodnjak se v ničemer ne razlikuje od najstarejšega znanega datiranega kmečkega vodnjaka na Slovenskem, ki je postavljen na dvorišču Joškavih, Židnikovih, Johanovih in Malke v Slapu pri Vipavi 29, 30, 31 in 32 in nosi letnico 1696.²² Podoben vodnjak je na sosednji Kovačevi domačiji, Kobjeglava 20, le da so kamnit obroč nadomestili z železnim ter pri Kmetavih, Kobjeglava 40. Tudi šap vodnjaka pri župnišču²³ je okroglega tlorisa, zidan, ometan in s kamnitim obročem na vrhu.

Imenitnejši in novejšega datuma so kamniti oklepi iz obdelanih klesanih kamnov. Oklep okroglega tlorisa je sestavljen iz več kosov, z notranje strani raven. Zunanje stene so lahko prav tako ravne, kakršne so pri vodnjaku na domačiji Fabjanovih, Kobjeglava 18, ali izklesane v hruškast profil s plitvo reliefno izklesanim ornamentom ali imenom gospodarja in letnico izdelave na najvidnejšem delu. Z letnico 1842 je tako datiran vodnjak Petrovih v Tupelčah 4, 1859 Brbičev vodnjak

Fabjanova štirna, Kobjeglava 18. Ker je začela cisterna puščati, so šap prestavili ob rob dvorišča, kjer je manj v napoto. Korito je prenešeno z njive, kjer je bilo vgrajeno v mejni suhozid (Foto: Eda Belingar, 2006).

²² Makarovič, *Slovenska ljudska*, str. 114.

²³ Na prekladi kamnite dvoriščne kalone župnišča, Kobjeglava 59, je letnica 1779.

Štirna Briškinih, Kobjeglava 39. Vanjo se je stekala deževnica tako s streh danes prazne domače hiše kot bližnjih poslopij sosedove Kmetave domačije, Kobjeglava 40 (Foto: Eda Belingar, 2006).

v Tupelčah 18, 1877 Zegav v Kobjeglavi 6, 1861 Švagličev, Kobjeglava 13 in 1850 Zančev, Kobjeglava 57. Slednji tudi številčno prevladujejo.

Kamniti oklepi pravilne šesterokotne oblike, kakršni so na domačijah Briškinih, Kobjeglava 39, Kejnkih, Kobjeglava 43 ter z letnico 1891 opremljeni vodnjak Jagrvihi, Kobjeglava 66, imajo spodaj in zgoraj ali vsaj zgoraj profiliran rob.

Življenje na kmetiji je zelo olajšala že štirna na domačem dvorišču. Imeti vodo v hiši pa sta si v obravnavanih vaseh privoščili le dve družini. Domačija Rudeževih, danes Kosavihi, Kobjeglava 31,²⁴ rojstna hiša Antona Rudeža, preporoditelja in graščaka, rojenega leta 1757,²⁵ je imela v veži manjši zbiralnik, na katerega pa je bil postavljen kamnit šap iz enega samega kosa. Po smrti zadnjega gospodarja Alojza Rudeža²⁶ je premoženje kmalu propadlo. Danes so lastniki domačije Kosavi, ki pa so jo precej preuredili. "Šap smo dali proč 1965. leta. Bilo je nevarno. Štirna je bila na vrhu odprta. Imeli smo majhne otroke, pa so skakali gor in gledali v vodo."²⁷ Vodo iz štirne z veže so koristili še nekaj časa, namestili so tudi hidrofor, vendar kmalu ni več zadoščala za vse potrebe. Mož, ki je delal pri gradbenem podjetju Kraški zidar, se je odločil in naredili so nov velik zbiralnik za hišo. Cisterna na veži je še vedno ohranjena, vrh pa so prekrili in čez položili keramične ploščice.

Vodo na veži so imeli tudi pri Kraševčeh v

Tupelčah, današnja številka 15. Bili so veliki kmetje, katerih domačijo so leta 1968 kupili Štokljevi iz Kobjeglave. Veža ni bila prav široka. Kamnit šap je tako segal od ene stene veže do druge, zgoraj pa so bila dvokrilna lesena vratca. "Šap smo podrli, da je bilo več prostora. Naredili smo hidrofor, ki ga rabimo še danes."²⁸

Vodnjaki so v nekaterih primerih služili tudi drugačnemu namenu kot prvotnemu, zaradi katerega so bili zgrajeni. Pri Jazbečevih v Tupelčah²⁹ se ob robu dvorišča nahaja vodnjak z enostavnim zidanim in fino ometanim oklepom kvadratnega tlorisa, ki ima v omet zapisan priimek Jazbec in letnico 1929. Nad vodnjakom je napisna tabla, postavljena 25. 9. 1977,³⁰ ki pove, da je v njem v letu 1944 delovala radijska sprejemna in oddajna postaja Južnoprimorskega odreda. Postaja je oddajala iz Jazbečeve kleti, ob nevarnosti pa iz vodnjaka. Nad vodo so naredili oder in na njem namestili oddajnik. "Nič kolikokrat so Nemci hodili po dvorišču, le kak meter pod njim pa so naši sporočali komandi, kaj počno in kam gredo."³¹ Z njo sta rokovala dva izurjena telegrafista in poročala o stanju na tem delu Slovenije med vojno ter posredovala ukaze štaba IX. korpusa posameznim enotam, ki je bil oddaljen tudi več kot 100 km. Sprva so te zveze vzdrževali kurirji, v začetku aprila 1944 pa je odred

Žpanova domačija leta 1950. Štirna se nahaja na dvignjenem podestu pred stanovanjsko hišo (Foto: Milko Matičetov, fototeka SEM).

²⁴ "Rudeževa domačija je bila ena najlepših na Krasu. Borjač, obdan s poslopji, kritimi skrlami, tlaki iz belega in črnega kamna, odprt pogled preko ute v smeri proti morju tja do Trziča. Lep kamnit vodnjak..." (Švagelj, *Pozdrav*, 1992, št. 5, str. 11).

²⁵ Primorski slovenski biografski leksikon, str. 227, 228.

²⁶ Alojz Rudež je bil rojen leta 1862 in umrl 1920. Bil je dvakrat poročen, a brez svojih potomcev (AŽK, *Status animarum Kobjeglava*).

²⁷ Sonja Grmek, Kobjeglava 31, Kosavi.

²⁸ Olga Turk, Tupelče 15, Štokljevi.

²⁹ Danes Jožef Jazbec, Tupelče 12.

³⁰ Slovesno odkritje plošče z mitingom je bilo v Tupelčah 28. 10. 1978 (*Primorski dnevnik*, 1978, št. 256, str. 2).

³¹ V reviji 7D je bil leta 1978 objavljen intervju s takratnim gospodarjem domačije Jožetom Jazbecem (*7D*, 1978, št. 41, str. 52).

dobil prvo oddajno in sprejemno radijsko postajo, "stanico". Kasneje se je ta preselila v Štanjel in Kobdilj in nehala delovati septembra 1944.

V zadnji tretjini dvajsetega stoletja so pod nadihom mode nove, betonske dobe, tudi v Kobjeglivi odstranili marsikatero dediščino preteklosti, tudi kamnite oklepe vodnjakov. Taka usoda je doletela tudi Žpanovo štirno na domačiji Kobjeglava 2 z letnico 1799, ki je tako v Kobjeglivi štirna z najstarejšo datacijo.

Takratni gospodar Jože Abram se je leta 1963 oglasil na Zavodu za spomeniško varstvo LRS v Ljubljani in ponudil v odkup obod vodnjaka, ki mu je delal na dvorišču napoto in je na njegovem mestu nameraval napraviti nižjega in manjšega betonskega. Zdelo se mu je, da bi bilo kamnitega škoda uničiti. Prav tako je moral popraviti vodnjak, ki ni več držal vode.³² Vodnjak je leta 1964 odkupilo podjetje Komunala iz Nove Gorice in ga postavilo v park ob zgradbi sodišča "kot dekorativen element".³³ Ob vzpostavitvi nove, Jelinčičeve ulice v Novi Gorici konec leta 1999, katere trasa je posegla tudi v park ob sodišču, je bil vodnjak razstavljen in položen ob rob cestišča, kar je opazil tudi naslednik na domačiji Žpanovih, Edvard Abram. Zaprošil je takratni Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica za dovoljenje za ponovno postavitvev na domačijo v Kobjeglavo, s čimer sta se tako Zavod kot Mestna občina Nova Gorica, lastnica zemljišča, na katerem je vodnjak stal, strinjala.³⁴ Oklep je bil v letu 2000 ponovno postavljen na prvotno mesto na domačiji Žpanovih, vendar na zahtevo Okrožnega sodišča v Novi Gorici³⁵ naslednje leto ponovno prepeljan k stavbi sodišča, kjer se razloženi kosi oboda nahajajo še danes.

V vasi ne pomnijo domačih kamnosekov, ki bi izdelovali kamnite oklepe vodnjakov. Naročali naj bi jih v Koprivi, Gabrovici ali Volčjem Gradu, kjer so imeli na razpolago material in so bili večji kamnoseškega dela. Le pri Brbičevih v Tupelčah 18 naj bi bil brat pranonota Zore Grmek kamnosek.³⁶

³² ZVKDS, OE NG, dopis Zavoda za spomeniško varstvo LRS iz Ljubljane Zavodu za spomeniško varstvo Gorica v Novi Gorici s št. 187/2-63 z dne 20. 7. 1963.

³³ ZVKDS, OE NG, zapisnik z dne 8. 6. 1965, M./ed-vešček/P./avel/.

³⁴ ZVKDS, OE NG, dopisa ZVNKD Gorica iz Nove Gorice s št. 263-1/2000-B/k z dne 15. 3. 2000 ter Mestne občine Nova Gorica, Oddelek za infrastrukturo in gospodarske javne službe s št. 343-19/96-3 z dne 17. 3. 2000.

³⁵ ZVKDS, OE NG, dopis Okrožnega sodišča v Novi Gorici, Urad predsednika, št. Su 27/2000-2 z dne 16. 1. 2001.

³⁶ Pranono je bil Jožef Grmek, kmet, rojen 1809 in umrl 1882. Imel je tri mlajše brate, Franca, Matijo in Martina, od katerih naj bi eden kamnosek (AŽK, *Status animarum Tupelče*). Kamnita kalona z napisom JOŽEF GRMEK, N. 11 /stara številka/ in datirana MDCCCLXIV (1869?) z domačije Tupelče 18 je vzidana v spomenik padlim domačinom v NOB v Kobjeglivi, ki predstavlja

Izdelal je obod štirne, pa tudi druge kamnite detajle na domačiji.

Kamnite izdelke za domačo rabo, ki niso zahtevali mojstrske izurjenosti, je v vasi izdeloval Lojze Nackov,³⁷ katerega nono je prišel iz Koprive. Tako je v vasi še veliko njegovih korit za napanje, kakšen kamen za kokoši, pa tudi kamnitih delov preš.

Gradnja skupnih občinskih vodnjakov

Gradnja skupnih občinskih, *komünskih* vodnjakov³⁸ je potekala ob finančni in strokovni podpori na osnovi nekakšnih javnih razpisov takratne avstrogrske vlade preko organov na ravni dežele, Cesarsko-kraljevega namestništva v Trstu oz. političnega okraja s svojim uradom Cesarsko-kraljevim okrajnim glavarstvom v Sežani. Občina je bila lahko deležna tudi deželne podpore preko deželnega odbora.

Z osnovnimi navodili, ki so jih morale občine prosilke za državno denarno pomoč pri gradnji vodnjakov in napajališč izpolniti, ne razpolagamo.³⁹ V Okrožnici,⁴⁰ ki jo je Okrajno glavarstvo

maketo Pušcarjeve domačije, Kobjeglava 42, kjer je bila 14. in 15. junija 1944 okrožna partijska konferenca za spodnji Kras in kjer je bil nekaj časa tudi bunker okrožnega komiteja KPS. Šap vodnjaka z letnico 1799? na "domačiji" je prenesen iz Gabrovce in je bil last Viktorja Colje, Budnovega (*Primorski dnevnik*, 1974, št. 155, str. 4; *TV 15*, 1974, št. 11, str. 7).

³⁷ Alojz Gulič rojen 1886, je živel na domačiji Kobjeglava 63, vendar je ta propadla, tako da so ju z ženo Ivano preselili na številko 58. Umrl je v domu za ostarele v Podbrdu, kjer je tudi pokopan.

³⁸ V času nastanka občinskih vodnjakov sta vasi Kobjeglava in Tupelče sestavljali skupno občino Kobjeglava, ki so jo domačini imenovali *komün* (comune ital. iz lat. = občina, srenja). Občinski vodnjaki, nastali s sofinciranjem tako občine kot države oz. dežele, so služili preskrbi vaščanov obeh vasi oz. "občinarjev" s kvalitetno pitno vodo, predvsem tistih, ki doma niso imeli lastnega vodnjaka ali ob sušah, ko je voda v domačem vodnjaku presahnila.

³⁹ C. kr. namestništvo je načrte za gradnjo vodnjakom poslalo okrajnim političnim oblastnjim z odlokom št. 2115 12. julija 1889 (SI PAK, KP 633, š. 284, dopis št. 10305, 8. 8. 1904).

⁴⁰ Navodila, prepisana dobesedno, so bila sledeča (SI PAK 633, š. 251):

1. Vsaki prošnji mora biti pridjan redni načrt in proračun. Vzorca takih načrtov in proračunov so pri tukajšnjem c. kr. okrajnem glavarstvu na pregled in za rabo v sverho prenarisanja in prepisanja, kakor je bilo čislanoistim s tukajšnjo okrožnico od 25. julija 1889 št. 2969 naznanjeno. Pri presojanji projektov se je držati sledečih načel:

- a. vodnjaki ne smejo biti združeni z napajališči;
- b. naprave, ki imajo oddajati tudi vodo za človeško uživanje, se zamorejo podpirati le tedaj, če se namerava izvršitev pokritih vodoshramb;
- c. pri napajališčih se mora napraviti korito posebej od kamnenice, da se slednja ne onesaži;
- d. le v slučajih silne potrebe se sme odstopiti od teh načel, kar pa se mora vselej primerno utemeljiti.

naslovlilo na županstva sežanskega političnega okraja, so že podani napotki za dopolnitev prispelih vlog, saj je bila dodelitev podpore zaradi pomanjkljivih vlog do tedaj nemogoča.

Prošnje je bilo potrebno predložiti namestništvu do konca marca oz. novembra vsakega leta, zato so morala županstva prošnje nasloviti na okrajno glavarstvo najkasneje v oktobru, da so lahko vloge pravočasno dopolnila, v kolikor so bile pomanjkljive. Občine, prejemnice podpore, so morale o poteku del poročati mesečno, za kar je bil osebno odgovoren župan. Kot strokovnjak, ki je občinam pomagal pri napravi načrtov in proračunov, je bil z ukazom visokega c. kr. namestništva v Trstu št. 1151 P. z dne 28. junija 1894 nastavljen c. kr. inženir Karol (Karel) Oberst.⁴¹

V dopisu je tudi podatek o "ljudskem vodnjaku v gorenjem koncu vasi Kobilaglave, ki so ga začeli občinarji graditi pred dvema letoma, ga dodelali skoraj polovico, razen zidarskega dela, ki zahteva mojstre in ki se ne more izvesti brezplačno, na raboti."⁴² Ker nimamo drugih arhivskih podatkov

Komunska štirna na Goricah (Foto: Eda Belingar, 2006).

2. Vsaki prošnji se mora pridjati dokaz, da se je skušalo zadobiti podporo od deželnega odbora, oziroma naznanilo podeljene podpore.

3. Ravno tako mora biti prošnji priložen sejni sklep dotičnega občinskega zastopstva, s katerim se je občina zavezala, ostale nepokrite stroške iz svojega pokriti.

4. V prošnji se mora navesti število prebivalcev in živine proseče občine.

⁴¹ V okrožnici c. kr. Okrajnega glavarstva vsem županstvom Sežanskega političnega okraja je posebej poudarjeno, naj občine, ki nameravajo zaprositi za podporo, vlogo oddajo pravočasno, da bo mogel inženir zaradi številnih zadev racionalno razporediti svoj delavnik (SI PAK, KP 633, šk. 251, okrožnica št. 9872, 15. 11. 1894).

⁴² Tamkajšnje občinsko starešinstvo je že leta 1883 spredvidelo in spoznalo veliko pomanjkanje vode ter podalo prošnjo za podporo dograditvi vodnjakov že v letu 1891. Ravno tako naj bi županstvo naslovlilo prošnjo za ta namen deželnemu odboru v Gorici, vendar podpore od tam niso dobili, zato so v letu 1893 naslovlili ponovno prošnjo na okrajno glavarstvo v Sežani (SI PAK, KP 633, šk. 251, dopis št. 274, 8. 11. 1893).

o gradnji vodnjaka na Placu ali na Goricah, ugotavljamo, zanašajoč se na letnico 1897, izklesano na šapi vodnjaka, da je bil vodnjak dokončan v petih letih po začetku dela. Sam podzemni del, cisterna, drži 1200 hl.⁴³ Nadzemni del, kamniti oklep hruškastega profila, sestavljen iz šestih kosov, ki ima napis Občinski vodnjak in letnico 1897, naj bi prišel iz Nabrežine, kjer je krasil nek drugi vodnjak.⁴⁴ Ustno izročilo imamo prav lahko za verjetno, saj nad sedanjim napisom še vedno razberemo sledove črk, ki pa so tako poštokane, da niso več čitljive.

Kljub novemu občinskemu vodnjaku se že par let po njegovi dograditvi znova pojavijo prošnje⁴⁵ za podporo pri gradnji novih vodnjakov v Tupelčah in dolnjem koncu Kobjeglave, saj je pitne vode predvsem v sušnih mesecih še vedno primanjkovalo (glej prilogo 1).

V tem času so županstva v sežanskem okraju prejela okrožnico, v kateri je pojasnjeno, da je c. kr. namestništvo na povabilo c. kr. ministrstva za kmetijstvo odredilo, da se za gradnjo občinskih vodnjakov izdelajo "novi, vsem zahtevam odgovarjajoči normalni načrti."⁴⁶ Podpore bodo deležne le občine, ki se bodo ravnale po novih načrtih. Županstva so prejela načrte, ki so bili neposredno uporabni, takoj potem, ko je bil izbran prostor za vodnjak. Po zgraditvi vodnjaka ga je moral kolavdirati organ melioracijskega urada namestništva, ki je moral paziti zlasti na to, da je naprava zgrajena strokovno in v soglasju z načrtom. V dopisu s št. 11723 z dne 23. 9. 1905 so bila županstva obve-

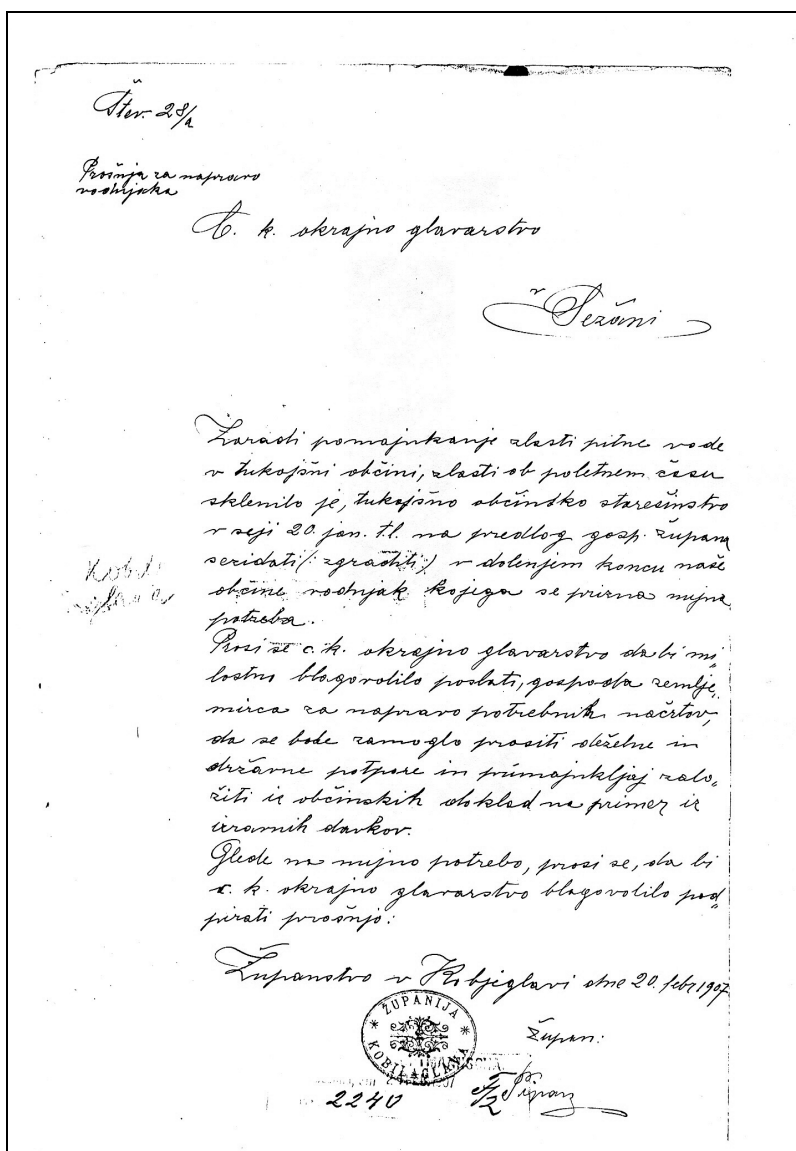
⁴³ SI PAK, KP 633, šk. 473, Preskrba z vodo 1871–1914, dopis št. 399, 19. 9. 1908.

⁴⁴ Evgen Ostrouška, Jurjev, Kobjeglava 4. O obodu vodnjaka je pripovedoval brat njegovega nonota, tudi Jurjev, ki ga je šel iskat z voli v Nabrežino.

⁴⁵ SI PAK, KP 633, šk. 302, Kmetijstvo, gozdarstvo in lov, 1903, dopis št. 213, 31. 8. 1903; SI PAK, KP 633, šk. 474, dopisa št. 28 in 28a, 20. 2. 1907.

⁴⁶ Glavna razlika od predhodnih načrtov je bila v tem, da so lahko cisterne obsegale le do 2000 hl, saj je bilo sicer za pitno vodo, ki bo služila ljudem in mora biti neoporečna iz zdravstvenih razlogov, težko zbrati dovolj vode s streh hiš. Vode se ni smelo loviti s slamnatih in podobnih streh. Kjer pa so bile potrebe po pitni vodi večje, so svetovali napravo dveh manjših vodnjakov, ki naj se ju zgradi med hišami, ki zagotavljajo potrebne strešne površine. Pred gradnjo vodnjaka je potrebno tudi natančno preučiti in določiti prostor, kjer naj se vodnjak zgradi. Izbor mora potrditi tudi c. kr. inženir Karel Oberst, ki mora ob ogledu tudi presoditi, če je površina lova zadostna. Okrožnica tudi priporoča, da se izbora prostora za gradnjo udeleži okrajni zdravnik, ki svoje mnenje samostojno poda. Da se je poseben poudarek dal na to, da bi bila pitna voda res neoporečna, pove še podatek, da je bilo strogo prepovedano graditi vodnjak zraven napajališča. Ravno tako je iz zdravstvenih razlogov pri vseh tipih za zajemanje vode projektirana sesalka na roko, ki jih je potrebno pozimi pokriti s slamo ali podobnim (SI PAK, KP 633, šk. 284, dopis št. 10305, 26. 7. 1904).

Priloga 1: Prošnja Županstva Kobjeglava, naslovljena na Okrajno glavarstvo v Sežani (PAK, FOGS, dopis št. 28a, 20. 12. 1907).

ščena, da so izdelani še "troškovniki in k njim spadajoči izvršilni pogoji", to je popisi del, ki so jih morale posamezne občine opremiti s cenami, ki so bile pri njih v navadi. Troškovnik je bil sestavni del prošnje za subvencioniranje gradnje vodnjakov.

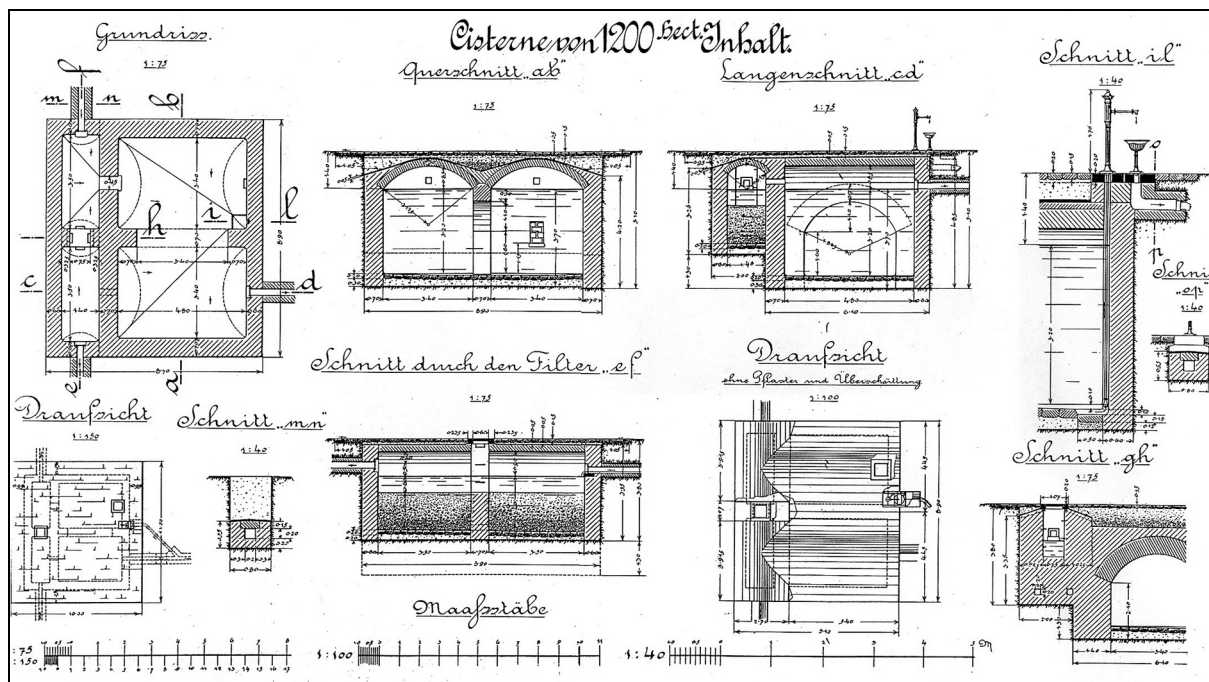
Županstvo v Kobjeglavi je bilo o obisku c. kr. inženirja, ki je imel priti v občino zaradi izbora prostora za vodnjak tako v Kobjeglavi kot Tupelčah 31. julija 1907, obveščeno 18. julija 1907.⁴⁷ Na razpolago mu je moral biti župan ali pa njegov namestnik. Po opravljenem obisku je županstvo dobilo sledeči odgovor:⁴⁸ V Kobjeglavi, ki je takrat

štela 395 ljudi in imela 200 glav živine in 140 prašičev, je že zgrajen občinski vodnjak in 16 privatnih, ki so po oceni skupaj držali 7820 hl vode, tako da je bilo ocenjeno, da prave potrebe vode v vasi ni. Kljub temu pa so izmerili površino razpoložljivih streh, ki je znašala 700 m², kar omogoča napolniti cisterno vodnjaka s prostornino 1400 hl. Zato so predlagali, da se tak vodnjak zgradi.

Tupelče so tedaj štejele 126 prebivalcev, ki so razpolagali s 63 glavami živine in 40 prašiči. Vas je imela tri zasebne vodnjake, ki so držali 1330 hl. Na osnovi razpoložljivih streh v izmeri 600 m² je bil predlagan vodnjak s 1200 hl cisterno (glej prilogo 2).

⁴⁷ SI PAK, KP 633, šk. 474, dopisa št. II-430-07 in št. II-431-07, 18. 7. 1907.

⁴⁸ SI PAK, KP 633, šk. 474, dopis št. II-439/2-07, Trst, 11. 9. 1907.

Priloga 2: Načrti za gradnjo 1200 hl cisterne (SI PAK, KP 633, šk. 472).

Priloženi so bili načrti za oba vodnjaka in troškovnika ter natančna navodila, kaj je potrebno v prihodnje še narediti, da bo občina deležna deželne in državne podpore. Obvezna priloga k prošnji je bil tudi overovljen prepis zapisnika starišinstvene seje (priloga 3).

Po ukazu c. kr. namestništva je c. kr. okrajno glavarstvo⁴⁹ 14. julija 1910 javilo županstvu v Kobjeglavi, da je c. kr. ministrstvo za poljedelstvo iz naslova melioracij dovolilo delno pokritje stroškov za vodnjaka v Kobjeglavi in Tupelčah, pod pogojem, da se vodnjak v Kobjeglavi zgradi vsaj 10 m proč od hlevov,⁵⁰ ki se nahajajo v bližini predvidene gradnje vodnjaka. Prvi obrok od odobrenih 10 000 kron bo občina dobila čim se prične z gradnjo, drugi obrok pa v naslednjem letu 1911 ob predložitvi obračunskega in kolavdacijskega operata. Občina je bila primorana pričeti z delom v tekočem letu, sicer bi ji podpora zapadla.

Iz dopisov županstva Okrajnemu glavarstvu ni razbrati pravega razloga za vložitev ponovne prošnje za gradnjo vodnjaka v Pušcarjevem vrtu, ki je bila prvotno predvidena tudi v načrtu,⁵¹ a kasneje ovržena. Kot salomonsko rešitev je županstvo prosilo za slednjo lokacijo, a premaknjeno za 5 m, kajti v slučaju, "da bi se ne gradilo vodnjaka v Kobjeglavi, nastane med ljudstvom pravi punt".⁵² Končno je okrajni zdravnik potrdil prostor za vodnjak v vrtu Andreja Mržka, Kobjeglava 57⁵³ (danes Kobjeglava 43), Kejkavih.

Oddaja del je potekala prek javne dražbe. Povzetnik Ivan Fabjan iz Kobjeglave 8 je prevzel gradnjo obeh vodnjakov, klepar Josip Ostrouška iz Gabrovice pa je bil zadolžen za namestitev žlebov in cevi.⁵⁴ Na izbor se je pritožil Anton Bandel iz Kobjeglave 27 in tovariši, vendar sta izvajalca ostala ista.

Župan Grmek je Okrajnemu glavarstvu končno sporočil, da se je gradnja pričela 13. decembra 1910.⁵⁵ Po zapletih z izplačili obrokov podpore, ki so bili posledica kasnega začetka del, je Okrajno glavarstvo 4. oktobra 1911 prejelo obvestilo, da je vodnjak v Kobjeglavi končan.⁵⁶

⁴⁹ SI PAK, KP 633, šk. 474, dopis št. 9452, 14. 7. 1910.

⁵⁰ Županstvo v Kobjeglavi je sporočilo Okrajnemu glavarstvu v Sežani, da je izbrani prostor za vodnjak v Kobjeglavi na vrtu Filipa Jeriča, Kobjeglava 58 /danes Kobjeglava 37/, Gašpinavih, ki je kakih 10 m oddaljen od prvotne lokacije, Pušcarjevega vrta ob hiši Josipa Mržka, ravno tako Kobjeglava 58 /danes Kobjeglava 42/ ter da je izbrani prostor na vse strani oddaljen od hlevov in gnojišč več kot 10 m. Za vodnjak v Tupelčah je bila potrjena lokacija iz načrta (SI PAK, KP 633, šk. 474, dopis št. 376, 16. 9. 1910).

⁵¹ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 408, 11. 10. 1910.

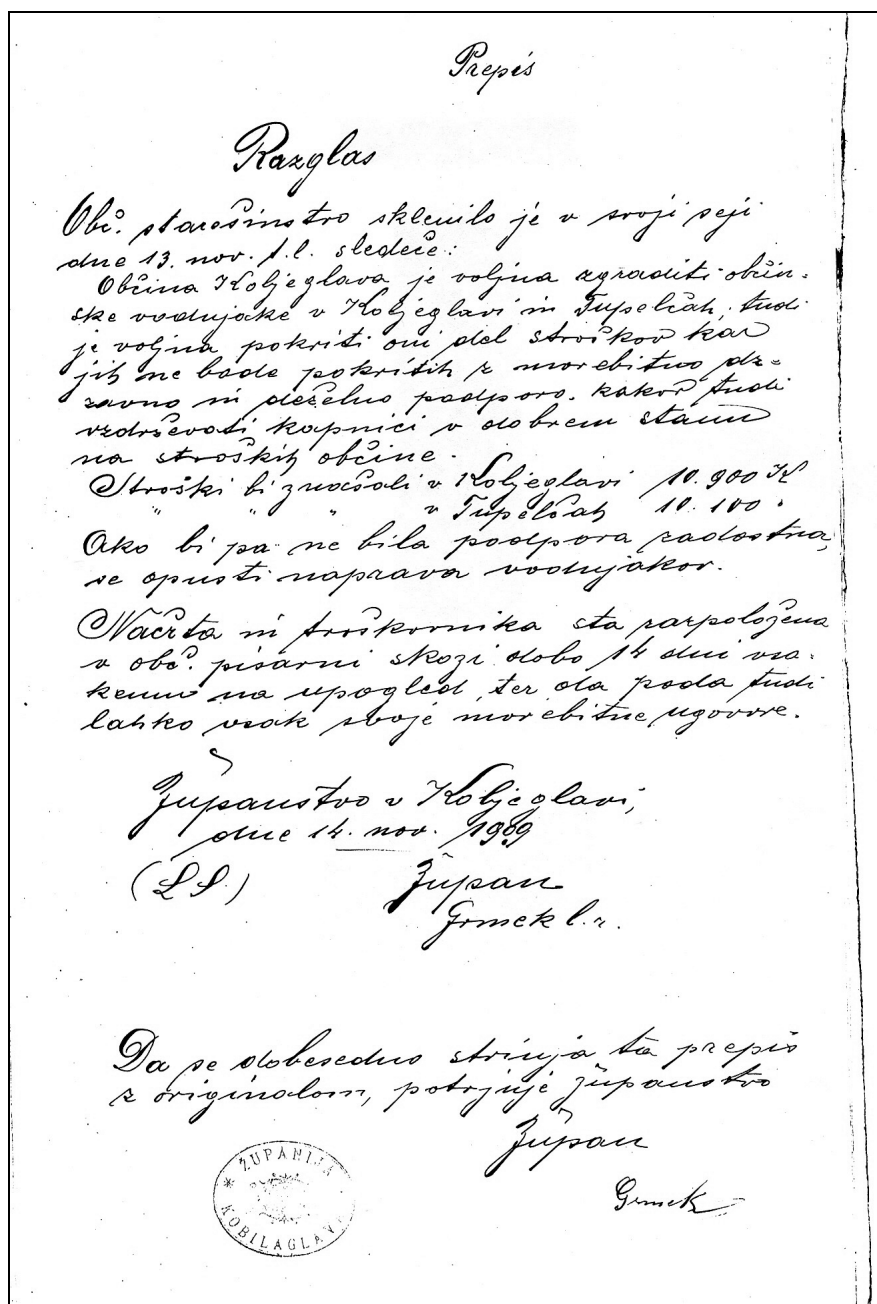
⁵² SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 430, 29. 10. 1910.

⁵³ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 16042-10, 6. 12. 1910.

⁵⁴ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 413, 22. 10. 1910.

⁵⁵ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 520, 15. 12. 1910.

⁵⁶ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 356, 4. 10. 1911.

Priloga 3: Prepis zapisnika starešinstvene seje občine Kobjeglava z dne 14. 11. 1909 (SI PAK, KP 633, šk. 474).

Gradnja vodnjaka v Tupelčah je stekla in tako je župan javil okrajnemu glavarstvu, da je so se dela pričela 21. novembra 1910.⁵⁷ Med delom je prišlo na zahtevo namestništvenga svetnika in okrajnega zdravnika do premika lokacije za 6 – 7 m proč od svinjakov, ki so se nahajali v bližini. Obenem se je zahtevalo od Antona Abrama iz Tupelč 3, da svoje svinjake cementira in napravi cementiran odtok stranišča, ki je bil tako več kot

10 m oddaljen od vodnjaka in tako nič več možni vir onesnaževanja (glej prilogo 4).⁵⁸ Kasneje je bila podana še zahteva, da se svet 1,5 m okrog vodnjaka dvigne vsaj 30 cm čez nivo mimovozeče ceste ter se ga utrdi z betonom.⁵⁹ 19. julija 1911 je župan Grmek sporočil Okrajnemu glavarstvu, da je vodnjak že dokončan.⁶⁰

⁵⁷ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 473, 25. 11. 1910.

⁵⁸ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 520, 15. 12. 1910.

⁵⁹ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. II-430-07, 20. 4. 1911.

⁶⁰ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 262, 19. 7. 1911.

Izjava

Podpisani Ivan Fabjan iz Kobjeglave zidarski mojster in podjetnik občinskih vodnjakov v občini Kobjeglavi, zaverujem se cementirati tlak svinjakov last Antonu Abram iz Tupelč, in popraviti in cementirati oddolj pri istih krtačkah zahdevano, tako da se ni bati da bi škodovala pri občinski vodnjaku v Tupelčah krtača neenoga, ali da bi spleh krtač škodovalo vodi.

Oddolj bode primerno krtačkah zahdevano od vodnjaka oddaljen, in delo izvršim preden bode zgradba vodnjaka končana.

V to pristopi tudi lastnik omenjenih svinjakov Anton Abram iz Tupelč, kateri s tem davo, ljube da podjetnik to delo po svojih prepričanju izvrši.

Tupelč dne 15 decembra 1910

Prebrano podpisano.
Zidarski mojster

Ladnik Anton Abram

Fabjan Janek.

Priloga 4: Izjava Ivana Fabjana, zidarskega mojstra (SI PAK, KP 633, šk. 474).

Po dokončanju vodnjakov so le-ta napolnili z vodo in ju pustili 14 dni nedotaknjena, da so ugotovili, če sta vodotesna.⁶¹ Temu je 17. februarja 1912 sledila kolavdacija.⁶² Vodnjaka sta jo prestala v redu, le v Kobjeglavi je bilo županstvo zadolženo, da po navodilih, podanih ob kolavdaciji, podaljša jarek preko ceste, po katerem odteka preobilna voda.

Vsakih nekaj let je bilo potrebno vodnjak očistiti. Nekdo od domačih je po lestvi zlezal v notranjost. Blato z dna, ki se praviloma konusno znižuje, je postrgal in spravil v štenak, privezan na vrv. Blato je služilo kot gnojilo na vrtu. Še danes ga dajo k rožam. Potem je bilo potrebno notranjost zribati z vodo in sirkovo krtačo. Ko se je posušilo,

so premazali s kisom ali slabim vinom "za lepši duh".⁶³ Vsakih nekaj let čistijo štirne tudi danes. V štirno spustijo po ceveh vodo iz vodovoda, s katero operejo notranjost, pri čemer si ravno tako pomagajo s krtačo. Ponekod umazano vodo odstranijo s črpalko ali pa kar s kotličkom.

Vodo, ki se je stekala v cisterno, so pobirali z domačih streh. Že ob gradnji občinskih vodnjakov je bila velika pozornost posvečena zdravstveni neoporečnosti pitne vode za ljudi, tako da se vode s slamnatih in podobnih streh ni smelo napolniti v vodnjak.⁶⁴ Preden je po ceveh voda stekla v cisterno, je šla skozi čistilnik (filter), nekakšno posodo ali korito, napolnjeno s kamenjem, včasih pomešano z ogljem.

⁶¹ SI PAK 633, šk. 474, dopis št. II-430/20-07, 9. 11. 1911.

⁶² SI PAK 633, šk. 474, dopis št. 5321, 5. 4. 1912.

⁶³ Franc Rehar, Kobjeglava 1, Žpanovi.

⁶⁴ SI PAK 633, šk. 284, dopis št. 10305, 26. 7. 1904.

Enostavnejši odprti čistilnik Zančevih, Kobjeglava 57. Voda je iz cevi tekla na kamenje v čistilniku, od tu pa po ceveh v tleh do vodnjaka (Foto: Eda Belingar, 2006).

Nekateri gospodarji so uredili odtok, tako da prvi dež po sušnem obdobju, ki opere strehe, spustijo mimo vodnjaka. Izjema je bil vodnjak pri Črednikovih, kasneje Čigonovih in danes Vrtovcevih v Kobjeglavi 24, za katerega domačini pravijo, da ga napaja izvorna voda. Vrtovceva hiša, ki trenutno ni naseljena, tako nima žlebov za zbiranje vode s streh. Žlebovi so bili že v začetku 20. stoletja kovinski.⁶⁵ Franc Ščukav⁶⁶ se spominja, da so imeli pri njih doma na štali še lesene žlebove. "Preden se je žleb napolnil, je dež že ponehal in vodnjak je ostal suh". Pomagali so si tako, da so s primernimi kosi pločevine, ki je ostala od prve vojne, obložili notranjo stran lesenega žleba, da je manj pil.

Uporaba vode v gospodinjstvu

Vodo so iz vodnjaka, *štirn*, kalali ročno s *štenaki*, pocinkanimi ali emajliranimi vedri. Vedro je bilo s *ščencem* obešeno na verigo, *ketno* ali *šrik*, vrv.

⁶⁵ SI PAK 633, šk. 473, Preskrba z vodo 1871-1914, dopis št. 399, 19. 9. 1908.

⁶⁶ Franc Ščuka, Kobjeglava 60, Ščukavi.

Ščenc na koncu verige, ovite okoli lesenega vretena Zančeve štirne, Kobjeglava 57 (Foto: Eda Belingar).

"Štrik se je gulu po kamnu, da je šlo v luft."⁶⁷ Za lažje dvigovanje so na obod *šapa* montirali leseno vreteno, preko katerega je bila zavita vrv oz. veriga. Včasih se je *štenak* snel z verige in padel v vodnjak. Pobrli so ga z *mačkom*, nasajenim na daljši jesenov, akacijev ali leskov kol.

Doma narejen maček, kakršnega so rabili na domačiji Orlovih, Kobjeglava 19 (Foto: Eda Belingar, 2006).

⁶⁷ Isti.

Sčasoma so si posamezne družine omislile ročne črpalke, *pompe*, oz. *hidroforje*, električne črpalke, s katerimi so si olajšali dvigovanje vode iz vodnjaka in vodo napeljali tudi v hišo.

Kljub temu, da so občinske štirne imele pumpe, pa so ljudje vodo še vedno radi kalali, saj naj bi bila voda, ki jo tolčeš, boljša, ker ima več kisika. Vodo so iz *štenaka* prelili v *škaf*, nižjo leseno posodo okroglega dna. Najbolj so cenili tiste iz murvovega lesa, ker so lepe rumene barve, pa tudi voda da je bila iz njih boljša, saj murva ne izloča čreslovine. Posodo z vodo so odložili na leseno omarico ali pa kamnito polico, *škafnco*, ki je imela prostor v veži ali v *hiši*, kuhinji. Postavljena je bila kar visoko od tal, tako da so posodo, ki so jo prinesli na glavi, laže odložili.

Na robu *škafa* je bil z *ročem* obešen *korc*, bakrena, aluminijasta ali pocinkana zajemalka, s katero so prelivali vodo v lonce in kozice. Pri nošnji vode na glavi so si ženske pomagale s *svitkom*. Moški so napolnili po dva *štenaka* in ju nesli v rokah. Laže je bilo nositi s *cingulo*. Na jesenov ali akacijev kol, ki je bolj vlažen in se laže upogiba, so na vsako stran z verigo, debelo žico ali kar vrvjo, ki je imela na koncu kljukico, obesili po en *štenak* ali pa *brntač*, posodo, v katero so trgali grozdje. Kol so si položili čez rame, tako da so imeli proste roke.

Pitno vodo so vzeli s sabo tudi takrat, ko so šli v vinograd ali njivo. Vodo so nalili v *flaško kjantarco*, prejšnji rodovi pa v *ck*, votlo bučo ali *meh*, posodo iz tanke živalske kože. Ko je bilo hudo toplo, so v vodo kanili kapljico kisa, ki "vzame žejo". V času košnje so Kobjeglavci, ki so imeli senožeti v bližini Kosovelj, tja poslali otroke po svežo in mrzlo vodo. Vodo so napolnili v *barigle*, petlitrske lesene posode, in jih nesli po dve hkrati. Če kosci niso vse vode popili, so jo vzeli s sabo domov.

Kamnita *škafnca* na veži pri Kejnkvih (Foto: Eda Belingar, 2006).

Voda je služila potrebam gospodinjstva in osebne higijene. Posebno zahtevno je bilo pranje perila. Pranje je bilo žensko opravilo. Ko je bilo topleje, so prale kar na dvorišču ob vodnjaku, pozimi pa v štali. Tudi pozimi niso rade prale v hiši ali na veži, da ne bi vsega zmočile, pa tudi prostora tam ni bilo dovolj na razpolago. Pralo se je le redko. "Žehto se je naredilo ponavadi v soboto, da se je čez noč sušilo in drugi dan isto obleklo."⁶⁸ Ločile so belo perilo od barvastega, *plavine*. Večjo umazanijo so najprej oprale z milom v večji posodi, *perilni ornci*, ki je imela za razliko od navadne dva ročaja in še en zatič, ki je pomagal držati *ploh*, desko za pranje. Med vojno, ko se ni dalo ničesar kupiti, so kuhale milo doma. Vzele so odpadke od prašiča, dodale sodo in še tekoče vlile v majhne predale, kjer se je masa strdila. Za pranje na roke se je po drugi vojni uveljavil izraz "ruski stroj".⁶⁹ Nekatero so prale v *žehtnci*, leseni, kakih 60 cm visoki posodi, ki je bila iz pokončnih dog, ena izmed njih pa je bila debelejša in z odprtino po celi višini ter luknjo v dnu pod odprtino. Imela je dva ročaja. Ta debelejša doga je bila na notranji strani nad dnom prirezana. V odprtino je bila nameščena lesena palica, ki je zapirala luknjo v dnu. Ko so hotele spustiti vodo iz *žehtnce*, so le nekoliko privzdignile palico in voda je odtekla.

Žehtnca z odprtino v dogi, kamor se je vstavila lesena palica, s katero se je reguliral nivo vode. Zancévi, Kobjeglava 57 (Foto: Eda Belingar, 2006).

⁶⁸ Marija Kukanja, Kobjeglava 70, Polkavi.
⁶⁹ Draga Grmek, Kobjeglava 13, Švagličevi.

Belo perilo, rjuhe in spodnje perilo, so potem lepo zložile v *ornco*. Pognile so ga s kako *štraco*, staro krpo, čez pa prelile *lug*. *Lug* so kuhale doma. Pepel so vsule v vročo vodo v večjem kotlu, ponavadi tistem, v katerem so kuhali hrano prašičem in pustile nekaj časa vreti. Potem so počakale, da se je pepel usedel na dno in s kolikor se da čisto tekočino prelile belo perilo. Pustile so, da se je voda ohladila ali kar čez noč, "da je *lug* odjel uma-zanijo".⁷⁰ Drugi dan so v tej vodi oprale še *plavino*, ki je ni bilo potrebno tako natančno prati. Sledilo je splakovanje. Tiste, ki so imele štirno doma ali so bile blizu občinskega vodnjaka, so vodo prinesle domov in tam splaknile v dveh ali treh vodah. Ko so imele vodnjake na domačem dvorišču le redke domačije, so ženske splakovale v lokvi. *Ornco* in *štenak*, s katerim so zajele vodo iz lokve, so nesle v roki, *gvant* (perilo) pa so zložile na *perivni ploh* ali *perivnik*, desko, ki so si jo posadile na glavo. Uporabile so *svitek*, da so razbremenile težo blaga. *Svitek* so naredile iz starih krp, ki so jih razrezale v trakove in iz njih spletile kito ter jo spele v krog.

Na roke so ženske prale še po drugi svetovni vojni, dokler niso s hidroforji in po dograditvi vodovoda uredili dotok vode v hišo, ki je omogočil normalno delovanje pralnih strojev.

Gvant so sušile na *drotu*, žici, ki je bila nategnjena na *ganku*. Nekatere so ga razprostrle kar po kakšnem drevesu ali *fraščju*, posekanem grmičju, ki so ga zakurili, ko so pekli kruh in je do takrat čakalo na dvorišču. *Fraščje* so dobili, ko so čistili po senožetih in okoli njiv. Pozimi so cunje obesile okrog štedilnika. Pred prvo vojno in še v letih po njej, ko so bila v hišah ognjišča, so cunje razprostrle na narobe obrnjenem *listenku*, košu za listje in ga postavile zraven ognjišča, da je voda hitreje izhlapela.

Vode niso po nepotrebem tratili niti za osebno higieno. V kuhinji so imeli skledo, v kateri so se umivali eden za drugim, poleti pa pogosto kar mimogrede v lokvi. Ko so se za črpanje vode iz vodnjaka uveljavili hidroforji, so eno pipo praviloma namestili tudi na dvorišču, tako da so se ob njej na grobo umili po kmečkih opravilih.

Kopali so se v štali. Vodo so segreti v hiši v kotlu za polento ali kar na soncu in jo zlili v velik škaf. Otroke je mama okopala enega za drugim, najprej ta velikega, na koncu najmlajšega. Odrasli so se kopali zvečer vsak posamično. "Se ni nikoli videlo ne slišalo, kako so se kopali odrasli." Posebno poleti, ko se je spravljal seno, se je bilo treba okopati, "saj te je sicer snelo". Mila niso uporabljali. Po drugi vojni so sorodniki ali prijatelji iz mesta obogatili preskrbo domačih. "Imela sem teto v Trstu. Kadar je prišla na obisk, je prinesla kar smo

rabili, tudi milo, tako da sem bila preskrbljena."⁷¹

Že uporabljene vode niso zlili kar proč, pač pa so z njo zalili rože ali vrt, kar velja tudi danes. Tudi vodo, v kateri so oprali zelenjavo, so zlili na vrt. Ponekod so bili v vrtovih ali vinogradih bolj ilovnati predeli. Tam so zemljo poglobili, da se je ob deževjih stekla voda, s katero so zalivali ali pa jo rabili za škropljenje. Istemu namenu služijo tudi *vaške*, nekakšna zidana ali betonska korita, v katere je napeljana deževna voda. Pri tem pa povejmo, da isti izraz rabijo tudi za greznico.

Vaška v vrtu Očarjevih, Kobjeglava 16. Vodo rabijo za zalivanje vrta (Foto: Eda Belingar, 2006).

Napajanje živine

Seveda je vodo potrebovala tudi živina. Ker te v vasi ni bilo malo, je bilo potrebno kar precej vode, da se je napojila. Takoj ko je začela trava malo odganjati pa vse do novembra so živino dvakrat na dan gnali na pašo, spotoma pa se je ta še napojila v kalih. Le pozimi, ko niso pasli, ali pa je bil led na kalih predebel, da bi ga razbili, je živina pila doma, v kamnitem koritu, ki so ga postavili v bližini vodnjaka ali ob rob dvorišča.

⁷⁰ Darina Furlan, Kobjeglava 47, Gašperjevi.

⁷¹ Ista.

Kali

V Kobjeglavi in Tupelčah je bilo več kalov. Za gradnjo kala so ljudje vedno izkoristili naravno kotanjo, v katero se je ob nalivih stekala voda ali pa so jo na primernem svetu na novo izkopali. Svet okrog kotanje pa je moral biti po drugi strani kolikor toliko položen, saj se živina boji strmine. Nepro-pustnost dna so dosegli z polaganjem ilovice, *ila*, ki so jo dobro steptali, tako da je nastala čvrsta podlaga, skleda, ki ni prepuščala vode. Nepro-pustnost je vzdrževala tudi živina, ki se je napajala in z nogami teptala dno kala. Kali so sprva nastajali spontano, v obdobju Avstro-Ogrske pa je njihovo gradnjo vzpodbujala država, tudi finančno.⁷²

Največji kal v Kobjeglavi so bila Počivala, Počvala, Pečvala, tudi Potžvali.⁷³ Voda v njem je slovela za najbolj čisto. Ob kalu naj bi vodila pot od morja proti Vipavski dolini.⁷⁴ Nadaljevala se je med vzpetinami nad vasjo in se pod Štanjelom približala poti, ki vodi proti Lukovcu. Tovorniki so ob kalu počivali, konje, s katerimi so potovali, pa

so tu izpregli in napojili.⁷⁵ Po drugi razlagi naj bi tam bile staje za ovce. Kal je v veliki naravni kotanji, katere dno je iz ilovice in še danes drži malo vode. Kal so opustili v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Iz njega so začeli voziti zemljo za vrtove, ker je slovela za dobro, kasneje pa zasipati s smetmi. Stari kali so bili na gmajni, tako tudi Zavrhk in Stari kal. Zavrhk je v naravni kotanji. Pri Starem kalu pod Zajčevcem ob poti proti Braniku sta dva kala, eden višje, drugi manjši, imenovan Ilovca, nižje. Na njegovem mestu so kopali ilovico, tako je nastala kotanja, v kateri se je nabirala voda in nastal je nov kal. Kali v bližini vasi so novejšega nastanka. Pri domačiji Kobjeglava 50 je kal pri Čotnih, Dolenski kal ali kal v dolnjem koncu. Kal so začeli graditi sami Čotni, dokončati pa ga je pomagala vas. Dela so bila končana 1900.⁷⁶ Kal se nahaja na severozahodnem robu vasi ob vaški poti. Da bi preprečili zdrs okoliške zemlje v kal, so ga obkročili s suhim zidom, zidanim iz kamena brez malte po principu križanja vzdolžnikov in prečnikov. Voda, ki se zbira iz celega spodnjega dela vasi, se po jarku zliva v kal. Pred izlivom v kal je postavljen triprekatni čistilec, ki zadrži največjo nesnago.

⁷² Dopis Okrajnega glavarstva v Sežani vsem županstvom navaja pogoje za pridobitev denarne podpore za naravno kalov za živino. Prošnji, ki so jo županstva morala nasloviti na Kmetijsko društvo v Gorici, je bilo potrebno priložiti tehnično napravljen "prevdark", iz katerega je razviden natančen popis kala, natančne mere in stroški, sejni zapisnik, s katerim se starešinstvo zaveže in dokaže, da bodo stroški, ki bodo prekoračili državno podporo, zagotovljeni iz občinske blagajne ali od občanarjev, da se bo kal vedno vzdrževal v dobrem stanju. Obenem se je morala občina, prejemnica državne podpore, zavezati, da bo uredila drevesnico, ki je morala obsegati vsaj 250 klafter /1 klaftra = 1,89 m/ in določiti primeren prostor občinskega pašnika za pogozditev ter ga ograditi s suhim zidom. Za vsakih 100 goldinarjev podpore se odloči za pogozditev 5 oralov. /1 oral=0,57 ha/ (SI PAK, KP 633, šk. 251, dopis št. 3840, 20. 12. 1876).

⁷³ Po razlagi Lojzke Grmek, Kobjeglava 50, se kal imenuje Potžvali, ker naj bi do njega vodilo sedem poti, po katerih so hodile živali do vode.

⁷⁴ Najpomembnejša srednjeveška cesta na Slovenskem, t. i. Ljubljanska (kraška) cesta, ki je v 15. in 16. stoletju v evropskem merilu sodila med važnejše trgovske magistrale, je povezovala Ogrsko preko današnjega slovenskega ozemlja z Italijo. Potekala je tudi skozi Vipavo, stičišče prometnih poti, kamor je ob koncu srednjega veka pripeljala vedno pomembnejša tovorniška pot z Gorenjske preko Škofje Loke, Žirov, Godoviča, Črnega Vrha in Cola ter nadaljevala proti Štanjelu ter čez Kras v Trst, Devin ali Štivan. Na trasi iz Vipave čez Komen in Gorjansko proti Devinu in Štivanu, obmorskima mestoma, ki sta v tem obdobju že v precejšnji meri pritegovala promet iz zaledja (v Devinu se leta 1385 omenjajo soline in magacini soli ter obilje olja), prek obeh krajev pa so obstajale tudi zveze z beneškimi istrskimi mesti, se nahaja tudi Kobjeglava (Gestrin, *Trgovina slovenskega zaledja* in Kosi, *Potujoči srednji vek*). Domačini sicer govorijo o furmanskim poti, a ker so bile poti slabo vzdrževane, je bila prevladujoča oblika prometa proti primorskim mestom tovorništvo, predvsem s konji in govedom. Kali so bili ob takih poteh nujna spremljevalna infrastruktura, potrebni za napajanje tovrne živine.

Čistilnik kala pri Čotnih (Foto: Eda Belingar, 2006).

⁷⁵ Herman Grmek, Kobjeglava 68, pove, da je od starih ljudi slišal, naj bi v bližini kala v davnini poginila kobila enega izmed mimoidočih, njeno glavo pa so nataknil na drevo v bližini kala. Od tu naj bi Kobjeglava, prvotno Kobilaglava, dobila tudi svoje ime.

⁷⁶ Lojzka Grmek, Kobjeglava 50, Čotni.

Kal Zavrhk (Foto: Eda Belingar, 2006).

V letu 2005 se je Agrarna skupnost Kobjeglava-Tupelče lotila obnove kala v Dovci ob poti na Lukovec, v naslednjem letu pa tudi Zavrhka, Starega kala ter lokvice v Tupelčah, saj so želeli kalom vrniti prvotno podobo pred zaraščanjem, ki jih je doletelo, ko so opustili pašo.⁷⁷

Večji kal in nad njim manjši kalič je bil tudi v dolini pri današnji hiši Kobjeglava 50 a, vendar se je dno udrla, saj je ležal nad kraško jamo in voda je odtekla. Voda se je vanj stekala po kamnitih kanalih s celega vzhodnega roba vasi, pritekla pa je tudi po hribu. Kanale, ki so imeli vsakih nekaj metrov na vrhu odprtino, da so jih lahko čistili, so žal ob gradnji vodovoda in kanalizacije v vasi uničili.

Tudi Tupelče imajo svoj, leta 2006 obnovljen kal.⁷⁸ V prošnji, datirani 8. novembra 1893,⁷⁹ ki jo je Županstvo v Kobjeglavi naslovilo na Okrajno glavarstvo v Sežani, je posebej izpostavljena potreba popravila in povečave živinskega vodnjaka v Tupelčah, ki je bil edini vir pri vasi, namenjen tako domačinom kot popotnikom, vendar dotrajan in premajhen, posebno v poletnem času, ko je vode za napajanje živine primanjkovalo. Obenem so poudarili, da je voda potrebna v slučaju požara, saj so vsi drugi privatni vodnjaki v vasi preveč oddaljeni. Podatkov, ali so imeli pri izboru kaj sreče ali ne, nimamo.

⁷⁷ *Primorske novice*, 2005, št. 5, str. 9.

⁷⁸ Kal je bil obnovljen ob prizadevanju vaške in agrarne skupnosti Kobjeglava-Tupelče, pomoči komenske občine, prostovoljnim delom domačinov in sredstev iz projekta "1001 kal – 1001 zgodba o življenju" v okviru programa INTERREG IIIA, Slovenija – Italija 2000–2006, katerega prijavitelj je Zavod RS za varstvo narave s svojo območno enoto v Novi Gorici. Pri obnovi kala so za zagotovitev vodotesnosti prvič uporabili geotekstilijo z betonitno, vulkansko glino. <http://1001kal.kras-carso.com>.

⁷⁹ SI PAK, KP 633, šk. 251, prošnja brez navedbe št., 8. 11. 1893.

Tupelski kal. Risbo je leta 1887 naslikal F. D. Basarig, mož najstarejše hčerke dr. Filipa Abrama, Petrovega, vrhovnega deželnega sodnika na Dunaju, doma z domačije Tupelče 4. Original hranijo Petrovi, Tupelče 4.

Kale je bilo potrebno redno čistiti. To delo so opravljali ob sušah, ko je voda presahnila. Moški so se po maši domenili, potem pa je udaril mežnar na zvon in oznanil, ob kateri uri bo *rabuta*. Največkrat so čistili tisti, ki so rabili material za zapolniti kako luknjo v njivi ali v vinogradu. Vsak je s sabo prinesel orodje, ki ga je potreboval. Domači so blato postrgali kar z lopatami in ga naložili na *grtin*, gnojni koš, ali pa ga odpeljali kar s samokolnico, če so ga potrebovali manj.

Pri tem so morali paziti, da niso poškodovali dna, saj bi sicer kal spuščal. Če pa je bilo to le potrebno, so odstranili plast kamenja, na novo nabili ilovico s hrastovim čokom, ki so mu ob straneh pritrdili dve obdelani palici, ki sta služili kot ročaja. Na to podlago so položili kamenje in ga zatesnili z ilovico.

Napajanju živine v vasi so služile tudi *lūže*. Še kakih 25 let nazaj je bila ob robu domačije Tūravih, danes Kobjeglava 9, *komūnska lūža*. To je bil plitev odprt kvadraten zbiralnik, a obzidan le s treh strani, četrta pa se je zlagoma spuščala do dna, tako da se je živina lahko približala vodi. Ker je soseda ovirala pri obračanju traktorja na njivi, jo je zasul. Nekatere kmetije, predvsem tiste z veliko živine, so imele svoje *lūže*, tako npr. tudi Boginavi, Kobjeglava 48 ali Jagrvi, Kobjeglava 66.

Pri veleposestnikih Petrovih iz Tupelč 4 je dal oče Antona, pokojnega moža⁸⁰ sedanje gospodinje na kmetiji, Zofije, postaviti štirno pred štaljo, iz katere so vodo koristili le za napajanje živine.

⁸⁰ Ravno tako Anton Abram, umrl 1927, je bil sin Alojzija Abrama, rojenega 1823, umrlega 1909, ki je dal izdelati tudi vodnjak s hruškasto profiliranim obodom in reliefno izdelanim monogramom IHS ter datacijo 1842 pod klenico Petrovih.

Nadzemni del je kvadratnega tlorisa, zidan iz kamna in se na vrhu zaključuje s kamnitim obročem. Zraven vodnjaka je betonsko korito za napajanje živine, ki je bilo prvotno postavljeno na skedenj in v katerem so se v času prve svetovne vojne kopali avstrijski vojaki. Pod skednjem je bil namreč takrat v Petrovem hramu za vino narejen bunker, v katerem je bil štab avstrijske vojske, ki je bila tu nastanjena od 1915 do 1917, medtem ko so se domačini potikali po svetu kot begunci.⁸¹

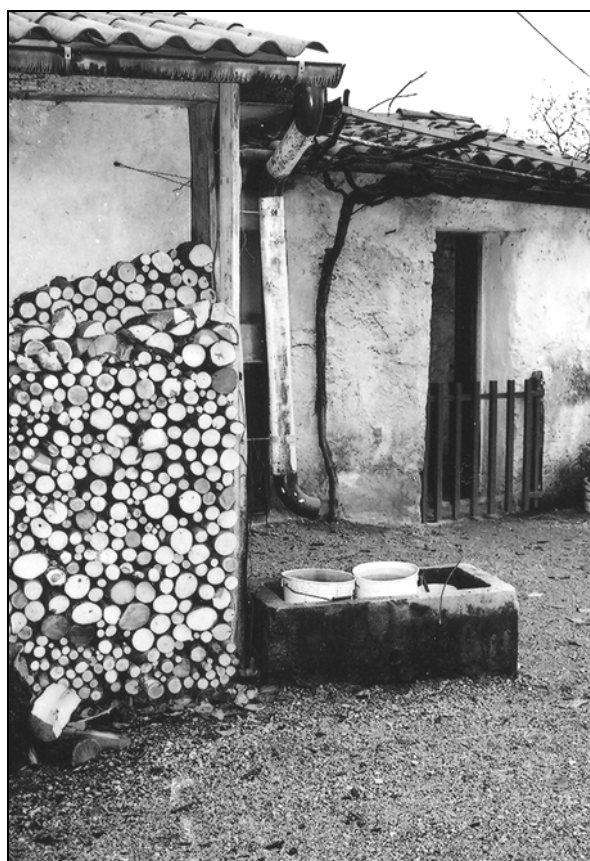
Kali so bili mesta, kjer so otroci naredili prve plavalne zamahe, kar velja predvsem za Počvala, saj je voda tu veljala za najbolj čisto. Starši niso smeli vedeti, saj so se bali, da bi kdo utonil. "Si nisem upal, je blo treba ubogat."⁸² Kopati so se hodili predvsem fantje poleti, v vmesnem času med prvo in drugo pašo. Boljši plavalci so šli v lokvo, a le, če jih starejši niso videli, saj so s plavanjem vodo skalili. "Smo se zbrali fantje skupaj in šli ponoči, da nas niso videli."⁸³

Pozimi so šli drsat, tudi to predvsem na Počvala. Preden so stopili na led, so preverili, če je dovolj debel, da jih bo vzdržal. Predvsem ob robu je bilo potrebno paziti, da ni počil. Drsalci so v čevljih ali kar v doma narejenih copatah, ki so imele gumijast podplat. "Bilo nas je enajst otrok in nobenega zaslužka. Mama je naredila copate, ki pa so se zmočile, tako da sem jih kar sezul in bos po ledu vlekel druge."⁸⁴ Drugi so si pomagali tako, da so del obroča od kolesa zavili na obeh konceh in z žico privezali na čevlje. To so bile *patine*. Kdor je mogel, je podkopal podplat čevlja še z eno vrsto žebeljev. "Je šlo s konca na konc. Smo se zaleteli, da bi videli, kdo bo šel bolj daleč."⁸⁵ Včasih so v led zabili kol, v katerega so vstavili tanjšo, tudi tri metre dolgo vejo, za katero so se potem prijeli in vrteli kot na vrtiljaku. Voda je po vodovodnih ceveh iz zajetja v Brestovici pritekla v vas leta 1988.

Gradnja vodovoda

Gradnja primarnega vodovoda na Krasu se je začela 1987,⁸⁶ delegati sežanske občine pa so na

skupščini 26. 2. 1988 sprejeli sklep, da se je istega leta izvedla etapa od Tomačevice do Kobjeglave, dolga 6,3 km, ki sicer ni bila v programu sežanskega sisa za vodno oskrbo za tisto leto. Po predračunih je bila vredna 1,82 milijarde dinarjev, ki so se zbirali tudi s samopriskom.⁸⁷ Zgrajen je bil tudi 440 m³ velik rezervoar nad Kobjeglavo in 5 km razdelilnega vaškega morežja po Kobjeglavi in Tupelčah. Do takrat so v kritičnih mesecih, ko je vode najbolj primanjkovalo, domačije na Krasu z njo oskrbovali sežanski gasilci,⁸⁸ ki so z vodo napolnili domače štirne. Razen Polkavih imajo danes vodovod napeljan na vse domačije, pa vendar *komünsko* vodo, vodo iz vodovoda, rabijo le po redko. Vsi domačini povedo, da je voda iz *štirne* boljša. Tako z vodo iz vodovoda marsikje ob sušile zalivajo vrt, za vse ostalo pa rabijo vodo iz

Kejnkavi, Kobjeglava 43, so v počeno korito namestili plastične posode, da imajo vodo za zalivanje (Foto: Eda Belingar, 2006).

⁸¹ Zofija Abram, Tupelče 4, Petrovi.

⁸² Franc Grmek, Kobjeglava 48, Boginavi.

⁸³ Ivan Grmek, Kobjeglava 40, Kmetavi.

⁸⁴ Isti.

⁸⁵ Alojz Grmek, Kobjeglava 38, Lorkovi.

⁸⁶ Vodovodno omrežje na območju sežanske občine z napajanjem iz zajetja Brestovica, t. i. brestoviški vodovod, se je gradilo etapno. Tako se je v letu 1988 gradil odsek vodovoda od Tomačevice čez Kobjeglavo in Tupelče do Hruševice, v naslednjih letih pa še 2. in 3. etapa primarnega vodovoda med Komnom in Kobdiljem. Kljub velikim vlaganjem v objekte za vodno preskrbo pa so v občini Sežana že leta 1988 ocenjevali, da srednjeročnih planov, po katerih naj bi bilo 80% prebivalcev do leta 1990 oskrbovanih z vodo iz javnih vodovodov, ne bodo dosegli. (*Primorske novice*, 1988, št. 64, str. 9; *Primorske novice*, 1988, št. 7, str. 3).

⁸⁷ *Primorske novice*, 1988, št. 17, str. 4.

⁸⁸ Tako v članku Draga voda iz cistern preberemo, da so od sredine julija, ko se je v sežanski občini začelo kritično pomanjkanje vode, gasilci, ki so imeli okrog 50 naročil dnevno, s šestimi vozili prepeljali naročnikom 16.000 m³. Vsak m³ vode je stal 12.775 din. Občani so zanj plačali 3000 din, razliko 9.775 pa je pokrival sis za vodno oskrbo (*Primorske novice*, 1988, št. 64, str. 3).

štirne. Domačini sicer pravijo, da z vodo danes razmetavajo, vendar je po vasi še vedno opaziti, da skrbno ujamejo vsako kapljo dežja, morebiti v izogib reku, da bo "Kraševce vedno trpel žejo bolj kot drugi za kazen, ker je Kristusu ukradel pršut".⁸⁹

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AŽK – Arhiv Župnijskega urada v Kobjeglavi
 SI PAK – Pokrajinski arhiv Koper
 KP 633 – Okrajno glavarstvo Sežana.
 SEM – Slovenski etnografski muzej
 ZVKDS, OE Nova Gorica – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Nova Gorica
 Mapa Kobjeglava.

USTNI VIRI

Abram Zofija (1923), Tupelče 4, Petrovi.
 Abram Anton (1951), Tupelče 4, Petrovi.
 Birsa Samoel (1955), Kobjeglava 18, Fabjanovi.
 Fabjan Albin (1932), Kobjeglava 12, Šuštarčni.
 Filipčič Albin (1941), Kobjeglava 22, Krneljevi.
 Furlan Darina (1921), Kobjeglava 47, Gašperjevi.
 Grmek Alojz (1919), Kobjeglava 38, Lorkovi.
 Grmek Draga (1935), Kobjeglava 13, Švagličevi.
 Grmek Franc (1930–2006), Kobjeglava 48, Boginavi.
 Grmek Herman (1936), Kobjeglava 68, Girni.
 Grmek Ivan (1934), Kobjeglava 40, Kmetavi.
 Grmek Lojzka (1932), Kobjeglava 50, Čotni.
 Grmek Lučana (1939), Kobjeglava 68, Girni.
 Grmek Ludvik (1926), Kobjeglava 25, Krfcljevi.
 Grmek Regina (1929), Kobjeglava 43, Kejnkvavi.
 Grmek Sonja (1940), Kobjeglava 31, Kosavi.
 Grmek Stojan (1946), Kobjeglava 16, Očarjevi.
 Grmek Zora (1933), Tupelče 18, Brbičevi.
 Kerin Anica (1936), Kobjeglava 19, Orlovi.
 Kukanja Marija (1921), Kobjeglava 70, Polkavi.
 Ostrouška Evgen (1941), Kobjeglava 4, Jurjevi.
 Pipan Rudolf (1923), Kobjeglava 57, Zančevi.
 Rehar Franc (1927), Kobjeglava 1, Žpanovi.
 Rehar Estera (1934), Kobjeglava 1, Žpanovi.
 Ščuka Franc (1935), Kobjeglava 60, Ščukavi.
 Turk Olga (1924), Tupelče 15, Štokljevi.

ČASOPISNI VIRI

Draga voda iz cistern. *Primorske novice*, 1988, št. 64, str. 3.

Kal čaka na obilen dež, *Primorske novice*, 2005, št. 5, str. 9.

Kraški pesnik med brajdami. *7D*, 1978, št. 41, str. 52–53.

Partizanska slovesnost v Tupelčah. *Primorski dnevnik*, 1978, št. 256, str. 2.

Spomenik padlim v Kobjeglavi, *TV 15*, 1974, št. 11, str. 7.

Še ta mesec vodovod proti Kobjeglavi. *Primorske novice*, 1988, št. 17, str. 4.

Švagelj, Marija: Rudeži, veleposestniki iz Kobjeglave in graščaki ribniški. *Pozdrav*, 1992, št. 5, str. 11.

V nedeljo v Kobjeglavi odkritje spomenika padlim borcem NOB. *Primorski dnevnik*, 1974, št. 155, str. 4.

Voda vse bliže žejnim vasem. *Primorske novice*, 1988, št. 64, str. 9.

O vodovodu v teh sušnih časih. *Primorske novice*, 1989, št. 7, str. 3.

LITERATURA

Geografski terminološki slovar. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.

Gestrin, Ferdo: *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za zgodovino, 1965.

Horzad, Makarovič. *Slovenska ljudska umetnost. Zgodovina likovne umetnosti na kmetijah*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1981.

Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica : Goriški muzej, Kromberk, 2001.

Kjuder, Albin: *Zgodovinski mozaik Primorske s posebnim poudarkom gornjega Krasa*. (Tomaj): 1956–1960 (tipkopis).

Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998.

Krajevni leksikon Slovenije, Zahodni del Slovenije. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1968.

Močnik, Mitja: *Komenski Kras 1914–1918*. Ljubljana : Karantanija, 2005.

Primorski slovenski biografski leksikon, 13. snopič, Rebula-Sedej (uredil Martin Jevnikar). Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1987.

Rutar, Simon: *Poknežena grofija Goriška in gradiščanska, Prirodoznanski, statistični in kulturni opis, 1892, Zgodovinski opis, 1893*. Nova Gorica : Branko, 1997.

Vidmar, Cveto: *Goriška, Dežela, provinca, okraj, pokrajina*. Nova Gorica: 1993 (tipkopis).

⁸⁹ Ivan Grmek, Kobjeglava 40, Kmetavi.

 R I A S S U N T O

L'acqua nella vita degli abitanti di Kobjeglava e Tupelče

I villaggi agglomerati di Kobjeglava e Tupelče si trovano nella parte orientale della pianura di Komen sul Carso. Soprattutto sul Carso, dove l'acqua di superficie risulta estremamente scarsa, gli abitanti hanno da sempre cercato di raccogliere e conservare l'acqua piovana in diversi modi. A tale scopo hanno in primo luogo sfruttato le ricchezze naturali offerte dall'ambiente locale; in entrambi i villaggi oggetto d'esame, le conoscenze sulle principali forme di raccolta dell'acqua sono conservate sia nelle tradizioni che nella memoria degli abitanti. Si tratta di conche fatte di pietre murate e argilla, chiamate *lūže* e *lokve*: a differenza delle prime quest'ultime erano fornite di scalini che permettevano di attingere l'acqua anche in caso di basso livello, ed il loro primo scopo era garantire l'acqua da bere, quindi anche per lavarsi e farsi il bagno, mentre le *lūže* servivano soprattutto per abbeverare il bestiame. Per l'acqua più pura si usavano invece serbatoi e pozzi chiusi. Soltanto poche famiglie, quelle più ricche, avevano già prima della Seconda guerra mondiale il proprio pozzo o *štirna*. I pozzi erano composti di una parte sotterranea, cioè di un raccoglitore per l'acqua ovvero di una cisterna scavata e di una parte sopra la superficie chiamata *šap* (armatura), mentre le cisterne sono dei comuni serbatoi. A Kobjeglava e Tupelče un tale pozzo completo che funge da raccoglitore sotterraneo viene chiamato *štirna*. Le "vecchie" cisterne, scavate prima della Prima guerra mondiale, sono costruite con pietra locale, lavorata ad arte. Lo

spazio tra le pietre ed i fori naturali veniva cementato con argilla, ottenuta in prossimità dei due villaggi. La più antica cisterna di Kobjeglava è quella della famiglia Orlovi presso l'odierno n° civico 19. La *šap* ha una pianta circolare, è costruita con pietra locale grezza di forma piuttosto regolare e termina con un cerchio di pietra composto da quattro pezzi. Le *šap* più note e più recenti sono costituite da armature di pietra lavorata e scolpita, alcune delle quali sono anche datate. Nei villaggi ci sono anche tre pozzi comunali, chiamati *komünski*, che risalgono alla fine del XIX – inizio del XX secolo. La maggior parte dei pozzi con armature costruite in muratura intonacata o addirittura in cemento e di pianta quadrata, sono stati costruiti dopo la Seconda guerra mondiale, quando a causa del cambiamento del tenore di vita è aumentato il bisogno d'acqua.

L'uso d'acqua era legato soprattutto alle maggiori esigenze domestiche e per l'igiene personale. Un problema particolare era costituito dal lavaggio della biancheria, attività legata esclusivamente al "mondo donna". Nelle giornate più miti, esse lavavano nel cortile presso il pozzo, ma d'inverno spesso si riparavano nelle stalle. Quelle che non avevano il pozzo a casa portavano a risciacquare la biancheria nella *lokev*. Gli animali domestici venivano di solito abbeverati nei *kali* (stagni), e soltanto d'inverno bevevano da un abbeveratoio di pietra che veniva posto vicino al pozzo o al margine del cortile. A Kobjeglava e Tupelče c'erano più stagni, la maggior parte dei quali sono stati rinnovati negli ultimi due anni. Nel 1988 i due paesi sono stati allacciati all'acquedotto comunale, che però viene utilizzato di rado, poiché l'acqua delle *štirne* è considerata migliore. Gli abitanti comunque continuano tuttora a fare un uso molto oculato dell'acqua.